

Unge med høretab

- et litteraturstudie til debat

Connie Cramer Jensen

Unge med høretab – et litteraturstudie til debat

© Videnscenter for Hørehandicap 2009

Projektledelse:

Connie Cramer Jensen, cand.pæd.psyk., Videnscenter for Hørehandicap

1. udgave, 1. oplag

ISBN 978-87-90639-38-9 (kun elektronisk udgave)

Layout:

Aksel Karlsson, 4PLUS4

'Unge med høretab – et litteraturstudie til debat' er udgivet af::

Videnscenter for Hørehandicap

Kongevejen 256

2830 Virum

T 4511 4171

M videnscenter@hoerehandicap.dk

W www.hoerehandicap.dk

Uddrag er tilladt med tydelig kildeangivelse. Skrifter, der omtaler, anmelder, citerer eller henviser til nærværende publikation bedes tilsendt Videnscenter for Hørehandicap.

Indhold

Indledning 4

Metode 5

Studiets opbygning 6

Litteraturstudie 7

Samfundsmæssige betingelser og diskurser 7

Vejledning og uddannelse 9

Identitet og ungdomsliv 11

Opsamlende kommentarer 15

Spørgsmål til debat 17

Litteraturliste 18

Indledning

Et af Videnscentrets indsatsområder i 2009 er unge med høretab. Indsatsen består af, dels at sætte fokus på unge med høretab og de problematikker de kan opleve i forbindelse med deres overgange og skift i skole- og uddannelsessystemet. Dels at sætte fokus på vidensbehovet hos de faggrupper der møder disse unge. En af måderne, hvorpå vi har valgt at sætte fokus, er at udgive dette litteraturstudie, som er en bestræbelse på at skabe et overblik over hvilken viden der aktuelt er tilgængelig på området.

Baggrunden for at vælge ungeområdet som et indsatsområde udspringer af en generel politisk, samfundsmæssig og forskningsmæssig opmærksomhed på begrebsparret ungdom og uddannelse.

På det politiske plan kan det fremhæves, at Regeringen i april 2006 lancerede strategien "Fremgang, fornyelse og tryghed", hvori indgik målsætningen at 95 % af en ungdomsårgang skal have gennemført en studieforberevende eller kompetencegivende ungdomsuddannelse i 2015 (www.globalisering.dk). Denne politiske målsætning har resulteret i adskillige og mangfoldige initiativer, lovbestemmelser, lokale projekter og tiltag på ungeområdet indenfor vejledning, uddannelse, mentorordninger, lektiecafe m.fl. Initiativer der på forskellig vis alle sigter mod at realisere målsætningen (www.uvm.dk).

Fra et samfundsmæssigt perspektiv betragtes uddannelse som vejen til en plads på arbejdsmarkedet og aktuelt påbegynder rigtig mange unge en uddannelse. Men en del unge oplever vanskeligheder i valget af og undervejs i uddannelsen, som fører til et betydeligt frafald og/eller omvalg og generelt kan der spores en ubalance mellem de uddannelser unge vælger og de kompetencer arbejdsmarkedet har brug for (Illeris et al 2009).

Uddannelse er en af de væsentlige arenaer, hvor ungdomslivet udspiller sig og hvor de unge skal træffe en lang række valg indenfor flere områder af

livet. Forskningsmæssigt er der fokus på de unges udvikling af f.eks. identitet og fællesskaber, samt fokus på de måder, hvorpå unge i dag griber vilkår som individualisme, standardisering¹ og kommercialisering af uddannelses-, arbejds- og fritidslivet (Illeris et al 2009, Jensen 2008).

Med afsæt i ovenstående betragtninger, perspektiver og målsætninger for ungdom og uddannelse, beskæftiger dette litteraturstudie sig med at indkredse hvorledes disse vilkår i et uddannelsesperspektiv kan have betydning for unge med høretab.

¹ Standardisering skal her forstås som udtryk for at der stilles samme krav til alle unge om udarbejdelse af uddannelsesplaner, ansvar for egen læring og situation m.fl. (Illeris et al 2009)

Metode

I dette afsnit beskrives de måder hvorpå der er søgt litteraturkilder, kildernes karakter samt begrundelse for udvælgelsen.

Når der i litteraturstudiet anvendes begrebet ung med høretab, vil det primært referere til unge der ikke er afhængig af tegnsprog eller tegnstøttet kommunikation. Mange af de vilkår der beskrives i rapporten er formentlig ens for alle unge med høretab, men for unge der er afhængige af tegnsprog eller tegnstøttet kommunikation vil udfordringerne være af en anden karakter². Den primære sprogkode har betydning for kommunikation og interaktion med andre samt eventuelt kulturel tilhørsforhold og identitet, hvilket gør det vanskeligt at omfatte begge ungegrupper i samme litteraturundersøgelse. En afgrænsning og valg har derfor været nødvendig.

Litteraturstudiet er overvejende gennemført ved hjælp af søgning på internettet. Søgningen er foretaget i en række databaser f.eks. litteraturdatabaser, den sociale kvalitetsdatabase, google mv. Derudover er der søgt efter materiale på hjemmesider fra forskellige videnscentre, handicaporganisationer og relevante faglige organisationer samt brugerorganisationer på handicapområdet, forskningsinstitutioner indenfor ungdomsforskning, handicapforskning, vejledning og uddannelse, samt Kommunernes Landsforening og Undervisningsministeriet. Der er blevet søgt på en række begreber såsom unge og handicap, handicap og uddannelse, høretab og unge m.fl.

Litteraturstudiet tager afsæt i danske kilder og erfaringer fra perioden 2002 – 2009. En afgrænsning af periode har været nødvendig af hensyn til aktualiteten af den anvendte viden, idet oprettelsen af UU-centre, kommunalreformen og andre samfundsmæssige og organisatoriske forandringer har betydning for ungeområdet. Materialet repræsente-

rer en mangfoldighed af teksttyper: faglitteratur om ungdom, handicap m.v., artikler i tidsskrifter og antologier, undersøgelsesrapporter, projektbeskrivelser, evalueringer og erfaringsopsamlinger, tema hæfter og konferencerapporter, informations- og vejledningsmateriale, hjemmesider, internetportaler m.fl.

Materialet omfatter litteratur som har unge og høretab som hovedtema samt litteratur der mere bredt beskæftiger sig med livssituationen ung med handicap. Det har været nødvendigt at medtage litteratur der ikke udelukkende beskæftiger sig med unge med høretab, idet der ikke aktuelt er meget forskningsbaseret viden om dette område. For en samlet oversigt over den anvendte litteratur henvises til litteraturlisten bagerst i rapporten.

² Epinion (2006) "Døves uddannelses- og arbejdsmarkedsforhold". www.cbg.dk

Studiets opbygning

Studiet præsenterer den aktuelle, tilgængelige viden i Danmark i tre afsnit

1. *Samfundsmæssige betingelser og diskurser*
2. *Vejledning og uddannelse*
3. *Identitet og ungdomsliv.*

Hvert afsnit præsenterer uddrag af centrale pointer fra de forskellige teksttyper og har til formål at give indblik i nogle af de betingelser unge med høretab skal forholde sig til og handle i forhold til, i deres ungdomsliv med valg af uddannelse og udvikling af identitet.

Litteraturstudiet kan betragtes som et input til debatten om hvilke tiltag, tilbud, organiseringer mv. unge med høretab kan have gavn af i ungdomslivet. Studiet afrundes med opsamlende kommentarer, hvorefter der opstilles en række åbne spørgsmål til debat i praksis. Endelig afsluttes med en litteraturliste over den anvendte litteratur.

Litteraturstudie

Samfundsmæssige betingelser og diskurser

Samfundsmæssige betingelser og diskurser defineres i denne kontekst som de organiseringer, strukturer og holdninger, som præger, former og udstikker rammerne for menneskets deltagelse i samfundslivet, herunder deltagelse i uddannelse.

Uddannelse

Som antydnet i indledningen er det en almen betragtning, at uddannelse har en særlig samfundsmæssig værdi, idet den er en adgangsgivende billet til arbejdsmarkedet. Uddannelse sikrer, at der skabes den nødvendige arbejdskraft, som understøtter de samfundsmæssige strømninger, værdier og krav. Uddannet arbejdskraft er efterspurgt, nødvendig, værdifuld, og uddannelse er en vigtig arena for ungdomslivet (Jensen 2008).

Konvention og sektoransvar

Muligheden for uddannelse for personer med funktionsnedsættelser er et lovmæssigt grundprincip i international politik. Internationalt sætter FN's Handicapkonvention eksempelvis fokus på inklusion på uddannelsesområdet, idet det fremgår af konventionen, at deltagerstaterne forpligter sig på at sikre rettigheder og muligheder for samfundsdeltagelse for personer med funktionsnedsættelser på lige fod med mennesker uden funktionsnedsættelser.

En af grundstenene i dansk handicappolitik følger op på denne internationale bestemmelse med princippet om sektoransvar. Sektoransvaret fremhæver, at de samfundsskabte vilkår skal ændres og tilpasses, således at mennesker med handicap kan færdes og deltage aktivt i samfundslivet på lige fod med andre ikke-handicappede. Princippet betyder, at hver enkelt sektor eller ministerium selv har ansvaret for, at der tages hensyn til personer med handicap indenfor deres område. Sektoransvaret strækker sig ind i flere områder, for eksempel

bolig-, trafik-, arbejdsmarkeds-, undervisnings- og sundhedssektoren.

Statistiske betingelser

Der foretages ikke en central registrering af mennesker med høretab, hvorfor det gør det vanskeligt, at give et præcist tal for hvor mange mennesker, der har et indsatskrævende høretab. Antallet af hørehæmmede, døve og døvblevne i Danmark er derfor estimerede og varierende tal (www.hoerhandicap.dk). I dette afsnit præsenteres blot to bud på statistiske betingelser.

Agnete Parving, Anne-Marie Hauch & Birger Christensen beskriver i Ugeskrift for læger 3. februar 2003, at 1,50 børn ud af 1.000 har et medfødt behandlingskrævende høretab (Parving, Hauch & Christensen 2003). Og ungdomsforsker Niels-Henrik Møller Hansen giver i sin ph.d. afhandling et bud der lyder på, at der fødes mellem 70 - 100 børn om året med et høretab, hvor der vil være et eller andet behov for indsats, støtte og/eller kompensati- on (Hansen 2009).

Deltagelsesmuligheder

Deltagelse i det almene samfundsliv forudsætter på mange områder lydbåren kommunikation. En lang række aktiviteter og interaktioner har den lydbårne kommunikation som naturligt udgangspunkt og for mennesker med høretab medfører denne præmis en række udfordringer, afhængig af høretabets omfang og betydning i forskellige kontekster.

En undersøgelse gennemført af SFI i 2003 viste, at deltagelsesmulighederne i undervisningssituationer for personer med høretab blev mærkbart vanskeliggjort, såfremt der ikke blev iværksat tilstrækkelig kompensation for hørenedsættelsen. Godt halvdelen af undersøgelsens deltagere vurderede, at deres hørenedsættelse havde negative konsekvenser for det faglige udbytte af deres uddannelsesforløb (SFI 2003). Undersøgelsen pegede tillige på, at personer med høretab oplever det som "dybt frustrere-

rende” reelt at være udenfor i mange samtaler. Frustrationen håndteres af nogle ved at undgå situationer, hvor de ved at det vil være særligt vanskeligt at følge med, hvorved deres deltagelsesmuligheder begrænses. Undersøgelsens resultater antyder, at personer med høretab som følge af deres hørenedsættelse kan opleve en række problemer både i forhold til arbejdsmarkedet og uddannelsessystemet. Blandt andet stiger sandsynligheden for, at hørenedsættelsen bliver et hørehandicap, i takt med hørenedsættelsens omfang. Undersøgelsen viser således, at mennesker med høretab i uddannelsessystemet ofte oplever problemer med at følge med i undervisningssituationer, de har mindre overskud i fritiden, og nogle oplever at have et mindre socialt netværk end gennemsnittet. De svarpersoner der oplevede store hørerelaterede problemer i undervisningssituationer følte sig oftere end gennemsnittet psykisk udmattede, når de kom hjem. Samme gruppe oplevede at de havde færre venner på uddannelsesinstitutionen, samt at deres muligheder for at få et job efter endt uddannelse var dårligere end gennemsnittet. Denne gruppe i uddannelsessystemet pegede således i 2003 på et behov for mere støtte, såfremt der skal være lige muligheder for uddannelsesaktive med eller uden høretab for at tilegne sig brugbare kvalifikationer i løbet af et uddannelsesforløb (SFI 2003).

Foreningen af Handicappede Studerende og Kandidater (HSK) har tillige på forskellig vis sat fokus på unge handicappedes muligheder for deltagelse i uddannelsesmiljøer. Gennem artikler har de blandt andet beskrevet, at alt for mange handicappede ikke får en ordentlig uddannelse, og årsagen dertil kan blandt andet skyldes problemer med bevilling af hjælpemidler, handicaptillæg mv. på ungdomsuddannelserne (Lange 2009). Videre beskriver de, at studerende med handicap generelt har gode fysiske forhold på eksempelvis universiteterne, men at studievejen kan være belagt med fordomme, mangel på ligestilling samt en udsigt til arbejdsløshed. Universiteternes manglende beredskab over for stu-

derende med handicap er således ifølge HSK mere bekymrende end de fysiske rammer. Foreningen fremhæver et behov for fleksible S.U - ordninger i forbindelse med eksempelvis tillægssygdomme, sygeperioder m.fl.. Der ud over efterlyser foreningen en generel holdningsændring, idet der ofte er en tendens til at se et handicap som en personlig egenskab frem for kontekstafhængigt (Rasmussen 2008). Et konkret eksempel på behovet for mere fleksible ordninger, beskriver en ung med høretab i forbindelse med en CI – operation. Operationen medførte sygeperioder og dermed fravær fra studiet. Et fravær som medførte en del dispensationsansøgninger medfølgende usikker uddannelsesfremtid (Huess Nørgaard 2008).

En evaluering af projekt ”BAN VEJEN for dit fremtidige job” (DSI og Teori & Metodecentret 2007) pegede tillige på en række barrierer i forhold til den lydborne kommunikation, idet støj på arbejdspladsen virker særligt forstyrrende i kommunikationen mellem mennesker med høretab og deres kolleger. Det samme må forventes at være gældende for unge i uddannelse, hvor uddannelsesstedet kan betragtes som den studerendes arbejdsplads.

Samarbejde om overgange

Når en ung med høretab skal passere overgangen fra folkeskole til ungdomsuddannelse, er der ofte flere instanser eller samarbejdspartnere involveret. Det kan f.eks. være en kommunal sagsbehandler, en hørekonsulent, en UU- vejleder, en studievejleder på den nye uddannelse, forældrene m.fl. Samarbejdet mellem de forskellige parter forudsætter koordinering og dialog, hvilket blandt andet Fagligt Internationalt Center (FIC) satte fokus på i 2006 med projekt ”Plads til Alle”.

Projekt ”Plads til Alle” mundede ud i en rapport med en række anbefalinger om en *netværks- og partnerskabsmodel*, der skulle sikre en fremtidig koordination mellem de forskellige aktører i feltet. Rapporten belyste behovet for at konkrete

uddannelses- og rekrutteringsaktiviteter organiseres i form af partnerskaber, hvori særligt specialkonsulenterne funktion spillede en central rolle. Specialkonsulenternes³ opgave blev udpeget til at være brobygger for personer med høretab, så der blev skabt sammenhæng og helhed for den enkelte med henblik på hjælpemidler, uddannelse, erhverv og privatliv. Endelig beskrev rapporten tillige et behov for at udvikle 'netværksunderstøttende aktiviteter' med sigte på at give mennesker med høretab viden og redskaber til at agere i det offentlige system.

Danske Kommuner satte i et nyhedsbrev i 2007 på sammenlignelig vis fokus på dette område med artiklen "Uddannelse er ikke nok for de svage unge". Det nævnes blandt andet i artiklen, at der er brug for 1. en sammenhængende kommunalpolitisk strategi på ungeområdet, 2. indsigt i unges livsvilkår samt overblik over eksisterende tilbud og indsatser idet en koordineret indsats forudsætter overblik, 3. kontinuitet i indsatsen, og 4. vejledningen til de unge må være fleksibel, stabil og åben (Danske Kommuner 2007).

Samarbejde om overgange eller tværfagligt samarbejde er tillige en af Servicestyrelsens fokusområder. Aktuelt har styrelsen sat fokus på behovet for koordinering, samarbejde og dialog mellem forskellige instanser med gennemførelsen af en række projekter samt temadage med titlen "Den røde tråd" i 2008-2009 (www.servicestyrelsen.dk).

Vejledning og uddannelse

Vejledning er en del af uddannelsesområdet som de seneste år har fået betydelig opmærksomhed. Vejledning betragtes som en metode til at hjælpe de

unge med at finde deres veje i uddannelsessystemet. Vejledning skal nedbringe frafaldet og endelig skal vejledning kvalificere de unges valg mod samfundets aktuelle behov for arbejdskraft (Illeris et al 2009). Dermed betragtes vejledning som et nødvendigt bindeled mellem de unge og uddannelses- & arbejdsmarkedet.

Fra folkeskole til ungdomsuddannelse

Overgangen fra folkeskole til ungdomsuddannelse markerer et klart skift i de unges liv. De unge forlader velkendte rammer, relationer og krav for at indgå i nye sammenhænge, hvor de skal afkode nye krav og forventninger. De skal indgå i nye relationer, definere sig selv i en ny kontekst og nye rammer hvor de får mulighed for at spejle sig i andre unge (Jensen 2008).

De unge skal træffe valg om uddannelse og valget kan virke uoverskueligt fordi uddannelsesmulighederne er mangfoldige, men kravene til tider ugenomsigtige. "Kan jeg klare den uddannelse?", "Hvad kan jeg bruge den uddannelse til?", "Vil mit høretab gøre det vanskeligt at gennemføre uddannelsen?". Disse spørgsmål og mange flere skal de unge forholde sig til i vejledningen. Vejledningen er således et læringsrum, som består i at de unge skal reflektere over muligheder og begrænsninger i deres valg af uddannelsesveje (Jensen 2008).

Unge med høretab vil ofte være i kontakt med flere professionelle i løbet af deres barndoms- og ungdomsliv. Det kan eksempelvis være en repræsentant fra PPR, en hørekonsulent, en UU-vejleder, en sagsbehandler m.fl. Parter der alle arbejder for at yde den nødvendige støtte til de unge med høretab ud fra deres forskellige faglige perspektiver og vurderinger.

Et af dilemmaerne i mødet med de professionelle er antallet af "hjælpere" samt forventningerne til de unge med høretab. En artikelrække i Stafetten fra Materialecentret handler eksempelvis om dette

3 Specialkonsulenten yder rådgivning og vejledning ud fra specialviden om vilkår og muligheder for mennesker med høretab i forhold til blandt andet uddannelse og arbejde.

dilemma: ”For høje eller for lave forventninger – dilemmaer i vejledning af unge med høretab”. En specialkonsulent beskriver således i en artikel at det er en god ide at ”samle alle gode kræfter til en fælles rådslagning”, når den unge skal vælge uddannelse. Men en ung med høretab beskriver et andet sted, at det kan være ”trættende hele tiden at blive mødt af en kødrand af professionelle”. Videre skriver specialkonsulenten, at ”mange unge hørehamede vil have gavn af at vælge en uddannelse, der ligger et niveau under deres ambitioner”, for at have energi til både et fagligt og socialt liv. En ung udtaler i modsætningen hertil, at alt for mange unge alt for ofte har mødt denne ”du-kan-ikke-klare-det-mentalitet. Rådet fra den unge går i stedet på, at de professionelle skal ”følge den unges ønsker og ikke rulle dem ind i vat” (Stafetten).

Center for Ligebehandling har også beskæftiget sig med de udfordringer, som overgange i uddannelsessystemet kan medføre for unge med handicap. Centret formidlede i deres statusrapport fra 2002 resultaterne af en undersøgelse, der havde fokus på overgangen fra grundskole til ungdomsuddannelse. Undersøgelsen pegede på, at det kan være sværere for unge med et handicap at passere overgangen fra grundskole til ungdomsuddannelse. Af forhold med betydning for hvorledes overgangen håndteres, nævnes mangelfuld vejledning med afsæt i manglende helhedsperspektiv, mangelfuld viden om forskellige handicap, begrænset inddragelse af specialister samt uafklarede behandlings- og kompensationsbehov. Undersøgelsen pegede tillige på at mangelfuld koordination mellem systemer eller instanser medførte manglende, utilstrækkelige eller upassende kompensation og støtteforanstaltninger, begrænsede perspektiver på de unges uddannelses- og beskæftigelsesmuligheder både hos de unge selv og deres forskellige vejledere.

De unges faglige kompetencer blev også udpeget som afgørende for hvorledes de klarede overgangen fra grundskole til ungdomsuddannelse. Undersø-

gelsen viste at der er forskel på de unges faglige kompetencer afhængig af hvorvidt de har gået på en specialskole eller har været enkeltintegreret i folkeskolen. Undersøgelsesresultaterne antydede at unge fra specialskolerne generelt havde et lavere fagligt niveau, hvilket medførte at de havde vanskeligere ved at følge med i undervisningen på ungdomsuddannelserne end andre unge. Hvorimod de enkeltintegrerede unge oftere oplevede social isolation og ensomhed på uddannelserne.

Samlet set fremhævede Center for Ligebehandling i deres status, at unge med handicap har særlige vilkår i ungdomslivet, idet de har udfordringer i forhold til uddannelse, løsrivelse fra forældre, selvstændiggørelse, identitetsudvikling *samtidig* med at de skal korrespondere med flere forskellige fagpersoner og instanser på grund af deres handicap (Center for Ligebehandling 2002).

I 2007 udgav Servicestyrelsen rapporten ”De svære overgange” hvori der sættes fokus på de udfordringer og problematikker som overgange for børn og unge med handicap kan indebære (Holm & Knigge 2007).

En af konklusionerne i rapporten er, at unge med handicap er mere afhængige af vejledning, idet de ikke *i samme grad* som unge uden handicap, kan prøve sig selv af i praksis grundet de barrierer og behov for hensyn deres handicap kan medføre. Den eksisterende vejledning til de unge vurderes i rapporten til at være utilstrækkelig. Der dokumenteres mangel på overblik over muligheder i forhold til specifikke handicaps og der konstateres et ensidigt fokus på handicapet hvormed helhedsperspektivet for den enkelte unge mangler i vejledningsindsatsen. Den manglende koordinering og samarbejde mellem de unge, forældrene, repræsentanter fra grundskoler, ungdomsuddannelser, specialrådgivning m.fl. resulterer i et mangelfuldt overblik over tilbud, tilgængelighed og kompensationsmuligheder.

I rapporten beskrives det, at udviklingen fra at være afhængig af forældrene til en øget selvstændighed kan være vanskeligere for unge med handicap. Der stilles spørgsmål ved hvorvidt unge med handicap "pakkes mere ind i vat" end andre unge uden handicap. Der stilles ligeledes spørgsmål ved hvorvidt unge med handicap har den nødvendige sociale og faglige ballast i forhold til at gennemføre en ungdomsuddannelse, og der lægges op til debat om hvorledes unge kan inddrages mere, samt hvordan unge kan gives mere viden om egne muligheder og rettigheder? Endelig peges der på, at en række faggrupper mangler viden om vilkår for børn og unge med handicap i grundskole såvel som i ungdomsuddannelserne. Specifikt peges der på et behov for information til UU-vejlederne, som er de nyeste aktører på uddannelsesområdet.

Videregående uddannelser

Når unge går i gang med en videregående uddannelse må de forholde sig til mulighederne og begrænsninger ud fra deres eget ståsted. Håndteringen af disse udfordringer kan være vanskelig for alle unge, men der knytter sig nogle ekstra udfordringer til unge med høretab.

Danske Studerendes Fællesråd gennemførte en undersøgelse i 2007-2008 med henblik på at afdække eventuelle barrierer for studerende med handicap på videregående uddannelser. På baggrund af undersøgelsen udgav de rapporten "*Vi er jo ikke en del af Universiteternes bevidsthed*" (Stamer & Nielsen 2008). Blandt undersøgelsens deltagere havde 13 % en funktionsnedsættelse knyttet til sanser og kommunikation og hovedparten af undersøgelsesdeltagerne havde en såkaldt "usynlig" funktionsnedsættelse.

Resultaterne af undersøgelsen peger på, at både medstuderende og undervisere mangler viden og forståelse for hvad det vil sige at studere, når man samtidig har en funktionsnedsættelse. Den manglende forståelse udmønter sig i manglende hensyn

i undervisningen, på rusture og i andre sociale sammenhænge. Undersøgelsen argumenterer for et behov for et systematisk oplysnings- og informationsarbejde overfor medstuderende og undervisere. Der ud over viser undersøgelsen, at 90 % af deltagerne ikke havde modtaget vejledning i forbindelse med deres studiestart, hvilket gav sig udslag i, at de manglede viden og vejledning om hvorledes funktionsnedsættelsen kunne have betydning for gennemførelsen af den påbegyndte uddannelse. Undersøgelsesdeltagerne efterlyste vejledning om dispensationsmuligheder, hjælpemidler m.fl.

Manglende vejledning og viden om kompensations- og dispensationsmuligheder, problematisk adgang til hjælpeudstyr, herunder eksempelvis mikrofon og teleslyngeanlæg, problemer med at få undervisningsmateriale i tide og lange ekspeditionstider i forbindelse med ansøgninger om SPS⁴ betragtede undersøgelsesdeltagerne som store barrierer for at gennemføre en videregående uddannelse. Generelt vurderede deltagerne til gengæld at der er gode muligheder for at have en hjælper eller tolk med på studiet. Endelig peger undersøgelsen på et behov for at uddannelsesinstitutionerne gør en ekstra indsats for at engagere studerende med funktionsnedsættelser i læsegrupper og andre faglige arrangementer ud over undervisningen samt i sociale sammenhænge, idet de studerende med funktionsnedsættelser rapporterede en større grad af ensomhedsfølelse end studerende uden funktionsnedsættelser.

Identitet og ungdomsliv

Ungdomslivet betragtes traditionelt set som en overgangsperiode mellem barndom og voksenliv. Ungdomslivet er en periode hvor den unge er opta-

4 Specialpædagogisk støtte og handicaptillæg (S.U.styrelsen) www.spsu.dk

get af at forstå sig selv, og definere sig selv gennem en lang række af valg (fritidsinteresser, musik, stil, seksualitet m.fl.). Denne udvikling af selvforståelsen eller identiteten kan betegnes som en central opgave i ungdomslivet (Jensen 2008). Arenaerne hvor identitetsudviklingen finder sted er mangfoldige, - den foregår sammen med familien, venner, i fritidsaktiviteter, skole m.fl.

De unge kan vælge at tilbringe en del af deres ungdomsliv på en efterskole, og en del unge vælger netop dette. Ifølge Efterskoleforeningen kan efterskoler betegnes som en skoleform, der sætter fællesskabet i centrum frem for det individuelle. Et efterskoleophold giver blandt andet tid og ro til at reflektere over hvilken uddannelse de unge vil og kan satse på. Udtalelsen tager blandt andet afsæt i en undersøgelse som Capacent Epinion gennemførte i 2008 på opdrag fra Efterskoleforeningen. Undersøgelsen viste, at et efterskoleophold kan bidrage til at flere unge (efter 10.klasse) påbegynder og gennemfører en ungdomsuddannelse, samt at de på længere sigt påbegynder en videregående uddannelse. Resultaterne fra undersøgelsen lagde vægt på, at årsagen dertil blandt andet er, at et efterskoleforløb giver de unge mulighed for mere personlig vejledning og tilegnelse af sociale færdigheder (modning) og dermed et positivt fagligt og personligt udbytte (Capacent Epinion 2008).

Et efterskoleophold betragtes også af nogle unge med høretab som en ganske speciel mulighed for at udvikle sig både fagligt og socialt. Websitet Hørelse.info⁵ bragte i 2008 artikler med interviews af unge som alle havde tilbragt et eller to år på en efterskole⁶. De unge beskrev hvordan opholdet havde givet dem selvtillid, mod og tiltro til egen formåen i en hørende verden, som de ellers ikke ville have fået.

5 www.horelse.info

6 Der er her tale om en almen efterskole hvor tekniske og pædagogiske hensyn er en integreret del af hverdagen under hensyn til at en 1/4 af eleverne har en hørenedsættelse.

De blev bedre til at tage ansvar for deres høretab. De lærte at tage stilling til deres høretab og de konsekvenser det medfører. En af de unge lagde vægt på, at viden om eget høretab ikke er det samme som accept af høretabet. I accepten af høretabet spiller det sociale netværk, aktiv fritid og tiltro til egne evner en vigtig rolle og accepten er en forudsætning for at klare sig i det hørende uddannelses-system. Efterskoleforløbet medførte dermed for de interviewede unge selvstændighed, åbenhed om og ansvar for høretabet.

Center for Ligebehandling har også beskæftiget sig med forskellige dele af ungdomslivet for unge med handicap. I årsberetningen fra 2007 beskrev Center for Ligebehandling blandt andet, at unge med funktionsnedsættelser har begrænsede muligheder for at deltage i det almindelige ungdomsliv, idet de grundet deres funktionsnedsættelse blandt andet ikke har samme mulighed for at varetage et fritidsjob. Dermed mangler de et økonomisk råderum til deltagelse i ungdomslivet og de får heller ikke erfaringer på arbejdsmarkedet. Erfaringer som medfører større muligheder for job efter endt uddannelsesforløb.

Noget af den nyeste forskningsbaserede viden om vilkårene i ungdomslivet for unge med høretab udspringer af en Ph.d. afhandling i 2008 fra Center for Ungdomsforskning (Hansen 2008). I afhandlingen indgår en spørgeskemaundersøgelse med 446 besvarelser og 25 interviews blandt unge hørehæmmede mellem 15-35 år.

Niels Henrik Møller Hansen som har skrevet afhandlingen vurderer på baggrund af undersøgelsen at et høretab griber ind i den unges identitet og påvirker relationerne til omgivelserne. Han beskriver, at et høretab kan være forbundet med en væsentlig grad af social stigmatisering og for en del unge betyder dette, at de har svært ved overhovedet at anvende høreapparater og dermed anerkende og synliggøre, at de har en hørenedsættelse.

Undersøgelsen viser eksempelvis at en del unge hørehæmmede har haft vanskelige betingelser i folkeskolen grundet en mangelfuld forståelse blandt lærere og elever af høretabets konsekvenser for den hørehæmmedes situation. Skolens typiske fokusering på ressourcer i form af lærertimer, teknisk udstyr mv. giver ikke plads til de mere komplekse problemstillinger et høretab kan indebære. Undersøgelsen peger blandt andet på et behov for at give lærerne mere viden om de mangeartede konsekvenser af et høretab i en undervisningssituation.

Udover at belyse barrierer og udfordringer i folkeskolen eller grundskolen, peges der i afhandlingen på, at der eksisterer en "glasdør" mellem unge hørehæmmede og arbejdsmarkedet. Glasdøren konstitueres dels af de unges egne forestillinger om hvad de kan og ikke kan, dels af omgivelsernes opfattelser eller fordomme om hvad det vil sige at have et høretab.

Ph.d.afhandlingen peger på nogle vilkår for unge med høretab, som former og påvirker høretabets konsekvenser. Det beskrives blandt andet at hørenedsættelsen ikke må reduceres til et spørgsmål om teknik og læringsstil. De unge med høretab er nødt til at forholde sig til hvad hørenedsættelsen betyder for *dem* og *deres* identitet. Risikoen ved ikke at forholde sig til det kan være at kontakten til andre ikke hørehæmmede og deltagelsen i det sociale liv i skolen og på uddannelsen, bliver begrænset og overfladisk.

Niels-Henrik Møller Hansen sætter i afhandlingen spot på begrebet kommunikation som afsæt for at forstå vilkårene for unge med høretab. Han beskriver på hvilke måder de aktuelle samfundsmæssige krav om øget kommunikerbarhed og selvfremsstilling kan indebære særlige udfordringer for unge med høretab. Han fremhæver i den forbindelse at talesproglig kommunikation ofte kan være dobbelttydig, ironisk og indeholde flere lag af fortolkningsniveauer. Dette betyder, at såfremt de unge med høretab vælger ikke at forholde sig til høretabets

konsekvenser og i stedet anvende strategien "at lade som om" – "at lade som om man har forstået det hele" risikerer de at blive hængt af fagligt såvel som socialt. Afhandlingen beskriver hvorledes det kræver styrke at skille sig ud, definere sig som hørehæmmede og acceptere, at nogle vælger en fra af den grund. Det beskrives videre, at det kræver mod og styrke af de unge, at definere hvilken hjælp de har brug for og ind imellem erfare at det ikke er sikkert at omgivelserne imødekommer dem (Hansen 2008).

Temaet "at skille sig ud" behandles ligeledes i et tidsskrift i december 2008 fra Center for Ungdomsforskning. Temanummeret indeholder fortællinger og perspektiver af og om unge med forskellige funktionsnedsættelser. Gennem de forskellige perspektiver fremkommer udtalelser såsom "Samfundet har normer om at være sund og rask og vokse op og få fuldtidsarbejde og betale skat. Det er bare ikke alle der kan klare de ting" (forsiden) og "Det er svært at leve op til samfundets opfattelse af det gode ungdomsliv" (s.24). Sammenfattende beskrives det i tidsskriftet at, unge med handicap oplever, at de må foretage en personlig omdefinering af "det gode liv" (s.26), men at der generelt mangler systematisk viden om de vilkår, problemer og overvejelser unge med handicap møder i deres ungdomsliv set fra *de unges* eget perspektiv.

Som tidligere beskrevet står identitetsarbejdet som noget centralt i ungdomstiden. Identitetsarbejdet er ikke kun forbeholdt ungdomstiden, men i ungdomstiden er der et særligt fokus på at definere sig selv og forstå sig selv i forhold til andre. Et identitetsarbejde der i høj grad finder sted i de sociale rum. De sociale rum i ungdomstiden er eksempelvis diskoteker, caféer og andre støjende steder, som især hørehæmmede kan have vanskeligt ved at deltage i men også andre unge med handicap kan have begrænsede muligheder for at deltage i det "almene" ungdomsliv. Det kan blandt andet udledes af følgende udtalelse; "Det er ikke nok at der er fysisk

tilgængelighed. Nogle gange er det vigtigere, at man også kommer ind i de sociale cirkler. Med et usynligt handicap kan den sociale tilgængelighed blive en u håndterlig størrelse” (s.25). Cefu ´ s tema-nummer handler således også om de subjektive følelsesmæssige aspekter og oplevelser ved at skille sig ud og være anderledes end majoriteten. Der peges på, at der mangler en inkludering af de psykiske og følelsesmæssige aspekter i de eksisterende forståelser af handicap, og der er et behov for at lærere, vejledere, hjælpere m.fl. undervises i, hvordan mennesker med handicap inkluderes i det faglige såvel som det sociale liv på skoler og uddannelser. Gode overgange i uddannelsessystemet forudsætter ifølge forfatterne i tidsskriftet langsigtede planer, klarhed over hvem der kan spørges til råds om hvad, tiltro til den unges egne evner, samt et *fælles* ansvar for gode studievilkår. Et ansvar som bør varetages af den unge, undervisere og ledelse i fællesskab (Ung med handicap 2008).

Udvikling af selvstændighed, give sine meninger til kende, markere sig selv og skille sig ud fra andre er også centrale opgaver i ungdomslivet, og Danske Handicaporganisationer satte i 2008 fokus på netop disse områder gennem projektet ”Børn og Unge siger deres mening”. Formålet med projektet var at lade de unge selv komme til orde om de forhold som betyder noget for deres hverdag i deres ungdomsliv. På baggrund af projektet som blandt andet indebar to weekend ungeseminarer, hvor 30 unge med forskellige handicaps mellem 14 – 18 år deltog, har DH udgivet en rapport med de vigtigste budskaber.

Budskaberne er henholdsvis målrettet de unge selv og de professionelle samarbejdspartnere. Rapporten indeholder også en slags tjekliste til kommunerne til brug for udarbejdelse af den kommunale børnepolitik samt en værktøjskasse med metoder og inspiration til hvorledes børn og unge i højere grad kan inddrages.

Nogle af budskaberne fra de unge var, at de har et stærkt ønske om at kunne *deltage i det almindelige ungdomsliv* på lige fod med deres jævnaldrende. Herunder peger de unge på, at deltagelse i fritidsaktiviteter er vigtige for dem, idet de herigennem bliver en del af et fællesskab. Både fysisk tilgængelighed og holdninger til unge med handicap kan være barrierer for at opnå deltagelsen. Rammerne i det offentlige rum er således ikke altid optimale for unge med handicap. Det kan også være vanskeligt at få og varetage et fritidsjob grundet mangel på egnede jobs samt manglende overskud, hvilket afskærer de unge fra at opnå erfaringer, som kan have betydning for valg af uddannelse og erhverv.

De unge efterspørger *mere information til lærere og elever* med henblik på at opnå større forståelse og hensyn i selve undervisningen såvel som i andre af skolens aktiviteter. Nødvendig støtte og kompensation er ofte forsinket og utilstrækkelig. De unge efterlyser større rummelighed i uddannelsessystemet og tror, at fordomme og berøringsangst skyldes manglende kendskab og forståelse. Nogle af de unge giver udtryk for holdningen ”Hellere blive kigget på end overset!”. De unge foreslår kampagneoplysning om unge med handicap, at unge med handicap besøger forskellige skoler og informerer ung til ung samt at handicap skal være et tema på forskellige uddannelsesretninger.

I mødet med de mange professionelle efterlyser de unge *at blive mødt som et menneske* frem for et handicap eller en sag. De unge beskriver også, at de professionelle ofte ikke ved meget om den specifikke funktionsnedsættelse. Samlet set peger de unges udtalelser på, at der i deres skolegang ikke har været taget højde for deres ressourcer og udviklingspotentialer, men at begrænsningerne har fyldt mest (DH 2008).

Deltagelse i ungdomslivet er jævnlige et fokusområde i Høreforeningen⁷. Foreningen har blandt andet gennemført tre ungdomslejre for unge med høretab, og lejren i 2008 havde overskriften ”Lev livet – og overvind dit hørehandicap”. Baggrunden for dette tema var, at foreningen har erfaret at nogle hørehæmmede unge har en tendens til at isolere sig, føle skyld og flovhed, idet det er vanskeligt at erkende og acceptere høretabet. Trods høreapparater kan der være risiko for ”huller i sætninger”, misforståelser og dermed en følelse af ikke altid at kunne følge med. Noget af formålet med ungdomslejren var således at skabe øget selvtillid og mod til at melde ud, når man ikke kan høre noget – at tage positivt ansvar. Et udvalgt udsagn fra en deltager på lejren handler tillige om, hvorledes et høretab kan påvirke identitet og kønsopfattelse; ”et høretab fremmer ikke ligefrem ens maskulinitet. For hvem gider samle på sådan en som mig, der har svært ved at følge med i den store sammenhæng”(Hørelsen 2008).

Identitetsudvikling, selvforståelse, sociale fællesskaber og de dilemmaer som kan være forbundet hermed i ungdomslivet, har blandt andet været i fokus i artikler offentliggjort i Stafetten på Materialecentret⁸. I en af artiklerne fremhæves det, at forudsætningen for at opbygge en positiv identitet som hørehæmmede er, at de unge har et netværk og nogle rollemodeller, samt at de oplever at de ikke er alene om at have et høretab. De har brug for at møde andre i samme situation. De har brug for at sætte ord på tanker og følelser, bebrejdelser, oplevelser i samvær med andre unge – andre ligestillede. Denne betragtning kædes sammen med, at det øgede fokus på enkeltintegrering ikke kun må handle om teknik og uddannelse af resursepersoner.

7 En brugerorganisation der arbejder på at forbedre vilkårene for mennesker med lyd- og høreproblemer. www.hoeforeningen.dk

8 Center for visuelle og auditive specialundervisningsmaterialer. www.matcen.dk

I artiklerne sættes der fokus på, at unge med høretab kan have brug for at lære at stille krav til deres omgivelser, særligt i forbindelse med overgangen fra grundskole til ungdomsuddannelse. Overgangen markerer som sagt et skift fra det velkendte til det ukendte med nye lærere og kammerater, som ikke nødvendigvis ved hvad et høretab kan indebære af udfordringer og behov for hensyn. Det beskrives i artiklerne at det derfor er nødvendigt, at de unge har en forståelse af deres egen høremæssige situation, samt at de unge er fuldt fortrolige med hvilke hjælpemidler de har brug for.

Erkendelse og accept af høretab som tema indgår i flere af artiklerne i Stafetten. Det beskrives f.eks. med afsæt i ”at turde”. ”At turde på trods er at turde følge sine drømme og tage chancer” skriver en af forfatterne. Pointen i citatet udfoldes med en forklaring af, at erkendelsen af handicappet og dets begrænsninger ikke udelukkende skal betragtes i forhold til høretabet, men også i forhold til de menneskelige værdier den enkelte besidder. Endelig beskrives det i en artikel, at unge med høretab først og fremmest er *unge* ligeså forskellige som alle andre unge, og dernæst har de en eller anden form for hørenedsættelse (Stafetten 2006-2007).

Opsamlende kommentarer

I henhold til Regeringens målsætning på uddannelsesområdet, skal også unge med høretab være en del af et uddannelsesfællesskab. Litteraturstudiet viser med afsæt i temaerne Samfundsmæssige betingelser og diskurser, Vejledning og uddannelse, samt Ungdomsliv og identitet, at der fortsat er og kan være situationer, hvor unge med høretab ikke oplever sig som en naturlig del af uddannelsesfællesskabet. Lige som alle andre unge, vil unge med høretab komme i situationer hvor de ikke oplever at de er en del af fællesskabet, men kommunikation som adgang til fællesskaber foregår på præmisser unge med høretab kan have vanskeligt ved at delta-

ge på. Præmisserne for kommunikation og adgang til fællesskaber påvirkes af hvorvidt de unge får den relevante og tilstrækkelige støtte, eksempelvis tekniske hjælpemidler, forståelse, viden og hensyn fra undervisere såvel som medstuderende.

Unge med høretab er *unge* og skal derfor forholde sig til almene udfordringer i ungdomslivet, samt de udfordringer, muligheder og begrænsninger høretabet kan medføre. Et ungdomsliv med høretab indebærer således erkendelse, accept og ansvar på *samme* men også på *andre* områder end hos deres hørende kammerater. Der foreligger således aktuel viden om unge med høretab og nogle af de udfordringer de møder på deres vej gennem deltagelse i ungdomslivet med uddannelse og identitetsudvikling. Litteraturstudiet besvarer nogle spørgsmål om unge med høretab og rejser andre. Et centralt og overordnet spørgsmål er, hvordan den foreliggende viden kan implementeres i praksis, således at udfordringerne ikke bliver uoverstigelige for unge med høretab?

Spørgsmål til debat

Litteraturstudiet giver anledning til en række mulige spørgsmål, som kan inddrages i dialogen og debatten om hvorledes den aktuelle viden kan implementeres og udvikles i praksis. Listen er ikke udtømmende, men kan betragtes som videnscentrets bud på spørgsmål.

- Hvordan kan der skabes optimale læringsmiljøer på ungdomsuddannelserne for unge med høretab?
- På hvilke måder har øget inklusion af børn og unge med høretab i almene skoler/uddannelse, betydning for børnenes/ de unges muligheder for at mødes med andre med lignende problemstillinger?
- Hvordan arbejder folkeskolerne og ungdomsuddannelserne med at skabe inkluderende miljøer? Hvordan opleves bestræbelser og målsætninger for inklusion af unge med høretab, medstuderende, lærerne m.fl.? Hvordan kan gode eksempler videreformidles?
- Hvordan forholder unge med høretab sig til de "normale" levevilkår, betingelser og betydninger, værdier etc. for unge? Hvilke tanker gør de sig, når de skal forlade folkeskolen, starter på en ungdomsuddannelse og dermed "starter forfra" med at orientere omgivelserne om deres høretab?
- Hvordan forholder unge med høretab sig til deres muligheder og barrierer for uddannelse og arbejde?
- Hvilke instanser er nødt til at samarbejde, for at sikre en god overgang fra grundskole til ungdomsuddannelse for unge med høretab? Hvilke erfaringer er der i praksis? Hvilke samarbejdsmodeller? På hvilke måder kan der foregå opsamling af best practice på området?
- Hvordan sikres de unge medindflydelse i overgangen til ungdomsuddannelse?
- UU-vejlederens funktion er central i overgangen fra folkeskole til ungdomsuddannelse. Hvilken viden har UU-vejleder om unge med høretab? På hvilke måder organiseres samarbejdet mellem den unge, UU-vejlederen og studievejlederne på de enkelte studieretninger?

Litteraturliste

- Capacent Epinion (2008) Efterskolernes effekt på unges uddannelse og beskæftigelse. www.efterskole.dk/litteratur
- Center for ligebehandling. Årsberetning 2007 & 2002. "Unge handicappedes overgang fra folkeskole til ungdomsuddannelse".
- Christensen, Vibeke Tornhøj (2006) "Uhørt – betydningen af nedsat hørelse for arbejdsmarkedstilknytning og arbejdsliv. SFI.
- Clausen, Thomas (2003) "Når hørelsen svigter – om konsekvenserne af hørenedsættelse i arbejdslivet, uddannelsessystemet og for den personlige velfærd". SFI.
- DH, Danske Handicaporganisationer (2008) "Mød mig som et menneske". En rapport i forbindelse med projekt Børn & unge siger deres mening.
- Danske Kommuner (2007) "Uddannelse er ikke nok for de svage unge", artikel i nyhedsbrev nr. 30.
- Fagligt Internationalt Center (2006) "Projekt Plads til Alle".
- Hansen, Niels-Henrik Møller (2009) "Når øret klør høretab, trivsel og integration blandt unge hørehæmmede". Ph.d. afhandling fra Center for Ungdomsforskning
- Holmskov, Henriette & Knigge, Marie Louise (2007) "De svære overgange". Servicestyrelsen.
- Hørelseinfo.dk. (2008) Tre interviews af Jakob Brodersen.
- Hørelsen nr. 8, okt. (2008) artikel om ungdomslejreren 2008
- Illeris, Katznelson, Nielsen, Simonsen & Sørensen (2009) "Ungdomsliv mellem individualisering og standardisering". Samfundslitteratur.
- Jensen, Connie Cramer (2008) Ungdomsuddannelsesvejledning "Vi har så mange samtaler, men taler ikke om hvad vi gør". Speciale på Kandidatuddannelsen i Pædagogisk Psykologi. DPU.
- Jensen, Connie Cramer (2009) Ungdomsliv og høretab. www.hoerehandicap.dk
- Lange, Jacob (2009) artikel på HSKNET.dk den 24.02.09 (Handicappede studerende og kandidater).
- Nielsen, Olav (2006) Stafetten september. Materialecentret
- Nørgaard, Helen Huess (2008) artikel på HSKNET.dk den 09.03.08 (Handicappede studerende og kandidater).
- Parving, Agnete, Hauch, Anne-Marie & Christensen, Birger (2003) "Høretab hos børn – epidemiologi, identifikation og årsager gennem 30 år". Ugeskrift for læger 3. februar.
- Rasmussen, Sune (2008) artikel på HSKNET.dk den 29.09.08 (Handicappede studerende og kandidater).
- Stafetten (2006 - 2007) Indlæg af Olav Nielsen, Inger Rissager og Mette Berthelsen. www.matcen.dk
- Stamer, Naja Buono & Nielsen, Solveig Baltzer (2008) "Vi er jo ikke en del af universiteternes bevidsthed". Danske studerendes Fælles Råd.
- Teori & Metodecentret (2007) "BAN VEJEN for dit fremtidige job". Evaluering.

Ung med handicap (2008). Ungdomsforskning
årgang 7, nr. 4. Center for Ungdomsforskning.

www.servicestyrelsen.dk

www.uvm.dk

www.globalisering.dk

VIDENSCENTER FOR HØREHANDICAP

Videnscenter for Hørehandicap
Kongevejen 256
2830 Virum

T 4511 4171
M videnscenter@hoerehandicap.dk
W www.hoerehandicap.dk